

ЛУК'ЯНЧУК О. В.,
аспірантка кафедри загальної теорії
права та держави
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.11>

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРАВА

Стаття присвячена загальнотеоретичному аналізу проблеми інтерпретації права, досліджується концепція інтерпретації права в історичній ретроспективі. Приділяється увага питанням, щодо яких протягом тривалого часу серед правників точиться суперечка, по-перше, про те, чи підлягає тлумаченню весь масив нормативно-правових актів, чи тільки неясні або колізійні правові акти; по-друге, чия воля повинна бути розкрита в процесі тлумачення – законодавця або закону; по-третє, чи повинні правові акти тлумачитися відповідно до того змісту, який вони мали в момент їх видання, або відповідно до змісту, який вони отримують в момент застосування; по-четверте, об'єктом інтерпретації слід вважати окрему норму права або нормативний акт в цілому; по-п'яте, чи є об'єктами інтерпретації тільки нормативні акти або будь-які правові явища, процеси і стани також можуть бути об'єктами інтерпретації? Вказується на те, що невід'ємними елементами змісту інтерпретаційної діяльності виступають її об'єкт (предмет), суб'єкт і учасники, інтерпретаційний інструментарій, засоби і способи його використання, результати тлумачення. Здійснюється загальнотеоретичний аналіз елементів інтерпретаційної діяльності. Досліджуються статичний (формально-догматичний) і динамічний (еволюційний) підходи до інтерпретації права. Зазначається, що засади інтерпретаційної практики можна визначити як фундаментальні ідеї і вихідні нормативно-керівні начала (загальнообов'язкові вимоги, юридичні імперативи), які визначають загальну спрямованість інтерпретаційної діяльності, реалізація яких забезпечує високу її якість і ефективність в правовій системі суспільства. Розмежовується поняття «об'єкт» і «предмет» тлумачення, відповідно до чого об'єкт – це ті правові явища, на які направлено юридичне тлумачення, а предмет інтерпретаційної практики – це та частина її об'єкта, яка в даний момент піддається осмисленню, оцінці і поясненню. Тобто об'єктом тлумачення може виступати нормативний акт, а безпосередніми ж предметами тлумачення можуть бути конкретні статті нормативних актів (їх частини тощо).

Ключові слова: інтерпретація, тлумачення, інтерпретація права, правова інтерпретація, офіційне та неофіційне тлумачення, статичний та динамічний підхід до інтерпретації права.

Lukyanchuk O. V. General theoretical discourse of the problem of interpretation of law

The article is devoted to the general theoretical analysis of the problem of interpretation of law, the concept of interpretation of law in historical retrospect is investigated. Attention is paid to issues that have long been debated among lawyers, first, whether the entire array of regulations is subject to interpretation, or only vague or conflicting legal acts; secondly, whose will must be revealed in the process



of interpretation – the legislator or the law; thirdly, whether legal acts must be interpreted in accordance with the content they had at the time of their publication or in accordance with the content they receive at the time of application; fourth, the object of interpretation should be considered a separate rule of law or a normative act as a whole; fifth, are only normative acts the objects of interpretation or can any legal phenomena, processes and states also be the objects of interpretation? It is pointed out that the integral elements of the content of interpretive activity are its object (subject), subject and participants, interpretive tools, means and methods of its use, the results of interpretation. The general theoretical analysis of elements of interpretive activity is carried out. Static (formal-dogmatic) and dynamic (evolutionary) approaches to the interpretation of law are studied. It is noted that the principles of interpretive practice can be defined as fundamental ideas and initial normative-guiding principles (mandatory requirements, legal imperatives), which determine the general direction of interpretive activity, the implementation of which ensures its high quality and efficiency in the legal system. A distinction is made between the concept of “object” and “subject” of interpretation according to which the object is the legal phenomena to which the legal interpretation is directed, and the subject of interpretive practice is that part of its object which is currently comprehensible, assessment and explanation. That is, the object of interpretation may be a normative act, and the direct subjects of interpretation may be specific articles of normative acts (their parts, etc.).

Key words: *interpretation, interpretation of law, legal interpretation, formal and informal interpretation, static and dynamic approach to interpretation of law.*

Вступ. Необхідність поглибленого дослідження такого складного соціального феномена, як право, протягом всієї історії людства змушувала правознавців звертатися до розробки питань інтерпретації у сфері правових понять, з'ясування правових норм, вдосконалення юридичної термінології. Методологічна розробка даних питань в аспекті юридичної герменевтики дозволяє інтегрувати різні способи дослідження проблеми інтерпретації права як реального феномена теоретичного мислення і систематизувати знання про нього.

У сучасних науках про людину, суспільство, державу і право зростає методологічне значення поняття інтерпретації як результату процесу інтеграції і диференціації в науці. Інтеграція, що інтенсивно розгортається в сучасних умовах, породжує інтегративні науки, що володіють специфічним об'єктом, способом генезису.

Націленість на системне уявлення поняття інтерпретації у праві перетворює історичний процес його формування у предмет спеціального дослідницького інтересу. У результаті поняття постає як генетична цілісність, що формується в контексті історичних систем теоретичних уявлень, обумовлених і внутрішньою логікою розвитку, і специфікою соціокультурної реальності самого феномена права. Процес становлення і розвитку поняття як цілісності не перебуває на поверхні поступального руху юридичної науки, а фактори що його детермінують не виявляють себе наочно на рівні емпіричних констатацій, тому тільки спеціальний дослідницький пошук дозволяє уявити понятійну новацію як необхідний результат історичного розвитку теоретико-правового пізнання. Щоб уникнути крайності умоглядного конструювання генезису правових понять, у дослідницькому пошуку слід спиратися на реальний історичний процес формування і розвитку системи теоретичного знання.

Постановка завдання. Метою даної статті є загальнотеоретичне дослідження проблеми інтерпретації права в науковому дискурсі.

Результати дослідження. Плюралізм думок і сформованих уявлень про історичний процес формування самого поняття інтерпретації у праві, по-перше, свідчить про складність детермінуючих відносин у соціально-правовій сфері, в які включено аналізований процес, по-друге, він проявляє розбіжність вихідних дослідницьких позицій, кожна з яких конституюється на основі певної пізнавальної установки і віддає перевагу лише певній одній ори-



ентації дослідницького пошуку (наприклад, термінологічній визначеності поняття інтерпретації або права).

Значна диференціація наукових пошуків і теорій феномену інтерпретації права зумовлює потребу інтегрувати різні способи дослідження інтерпретації права як реального феномена теоретичного мислення і систематизувати знання про об'єкт шляхом «відкидання реальності і зведення її як простого явища до істотного, того, що виявляється тільки в понятті» [2, с. 22]. Зауважимо, що в існуванні різних, часом протилежних, визначень наукових понять, в наявності ряду значень у одного і того ж терміна теоретичного мислення проявляється багатоаспектність об'єкта, що відображається поняттям, поліваріантність цілей і засобів його конституювання як інструменту пізнання, складність кореляції останнього зі сферою мовної діяльності суб'єкта права.

Настільки важливе для розробки методології права поняття інтерпретації певною мірою було розроблено вже в рамках Аристотелівського вчення про тлумачення, сформованого в контексті розробки проблеми співвідношення знання і самого предмета знання (зокрема, в його роботі «Про тлумачення»). У Аристотеля тлумачення – змістовний процес, має своїм об'єктом спосіб вираження думки, пов'язаний зі змістом цієї думки в їх віднесеності до дійсності. Подібний підхід дозволив зв'язати аналіз судження як феномена, що має певне відбиття в роботах «Про тлумачення», «Метафізика» та «Категорії». Зв'язок цей простежується в постановці та вирішенні двох взаємопов'язаних питань: що таке істинне (помилкове) судження і як істинне (помилкове) судження може бути представлено в мові.

Аналізуючи наукову літературу, Т.С. Коханюк [7, с. 4] зазначає, що за змістом термін «інтерпретація» (лат. *interpretatio* – роз'яснення, тлумачення) наближений до терміна «тлумачення» [11, с. 711]. Крім того, в деяких статтях науковці термін «інтерпретація» вживають як синонім терміна «тлумачення» [8].

Терміном «інтерпретація» (у перекладі з англійської *interpretation* – тлумачення, пояснення, інтерпретація) [5, с. 440] у герменевтиці переважно позначають усно чи письмово викладене (артикульоване) розуміння. Ю. Власов встановив, що інколи науковцями висловлюються думки, що тлумачення норм права вживається у трьох різних значеннях: з'ясування, роз'яснення та інтерпретації. Під інтерпретацією у цьому випадку розуміють з'ясування співвідношення обсягу норми права, що тлумачиться, з обсягом її тексту. На думку науковця, яку ми підтримуємо, це не зовсім вірний погляд, оскільки термін «інтерпретація» значно ширший, ніж класифікація результатів тлумачення за обсягом, і тут правильніше говорити про результати, до яких приходять суб'єкт тлумачення після з'ясування смислу норми права [1, с. 54].

Під змістом інтерпретаційної практики, на наш погляд, слід розуміти сукупність всіх складових її властивостей і елементів. У найзагальнішому плані її зміст складається з інтерпретаційної діяльності і сформованого на основі цієї діяльності досвіду (соціально-правової пам'яті, прецеденту тлумачення).

Невід'ємними елементами змісту інтерпретаційної діяльності виступають її об'єкт (предмет), суб'єкт і учасники, інтерпретаційний інструментарій, засоби і способи його використання, результати тлумачення.

Об'єкт – це те, на що спрямована інтерпретаційна діяльність. У вітчизняній і зарубіжній літературі існують різноманітні думки із приводу даного аспекту проблеми. Протягом тривалого часу серед правників точиться суперечка, по-перше, про те, чи підлягає тлумаченню весь масив нормативно-правових актів, чи тільки неясні або колізійні правові акти; по-друге, чия воля повинна бути розкрита в процесі тлумачення – законодавця або закону; по-третє, чи повинні правові акти тлумачитися відповідно до того змісту, який вони мали в момент їх видання, або відповідно до змісту, який вони отримують в момент застосування; по-четверте, об'єктом інтерпретації слід вважати окрему норму права або нормативний акт в цілому; по-п'яте, чи є об'єктами інтерпретації тільки нормативні акти або будь-які правові явища, процеси і стани також можуть бути об'єктами інтерпретації?



Наприклад, представник італійського просвітництва Ч. Беккарія спирався на принцип «*clara non sunt interpretanda*», тобто «ясні закони не трактуються». К.Ф. Савіні вважав, що тлумаченню може підлягати весь масив права.

У науці неоднозначно вирішується питання про те, «воля закону» або «воля законодавця» повинні встановлюватися в процесі тлумачення. У кінці XIX – на початку XX ст. А. Вах, К. Біндінг та Й. Колер виступали за те, що під час тлумачення повинна з'ясуватися «воля закону». Аргументуючи свою позицію, вони посилалися на умовність поняття «воля законодавця» і неможливість знайти реального «творця законів» у складному механізмі правотворчості. Кого слід відносити до таких: всіх членів парламенту або тих, хто розробляв закон, або вніс його в законодавчий орган, або голосував за нього і т.д. Якщо врахувати, що суб'єктів і учасників правотворчості в сучасних умовах «незліченна безліч», то аргумент авторів є досить серйозним.

К.Ф. Савіні вважав, що під час тлумачення підлягає з'ясуванню воля законодавця, прямо і безпосередньо виражена в законі. На думку більшості юристів, що підтримують дану позицію, в даному визначенні «воля закону» і «воля законодавця» не відриваються і не протиставляються один одному, що могло б служити теоретичним обґрунтуванням довільного юридичного тлумачення. При цьому важливо не те, що хотів висловити законодавець в законі, а те, що вже знайшло відображення і закріплення в даній його редакції.

Представники критичної теорії франкфуртської школи М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе та особливо Ю. Хабермас, надихаючись ідеями М. Шелера, вважали, що оскільки адекватного значення тексту не існує, право не може бути вільним від ціннісного підходу. На їхню думку, інтерпретація не є нейтральною або аполітичною процедурою. Ціннісні судження інтерпретатора, або його процес мислення, або його соціальне середовище нерозривно вплетені в процес інтерпретації. З їхньої точки зору, наприклад, є невиправданою ідеалізацією уявлення про судову діяльність, коли суддя виступає нейтральним посередником, при цьому об'єктивно інтерпретуючи установки права або наміри сторін в юридичному конфлікті.

У зв'язку із цим багато вчених вважають, що повинна з'ясуватися воля законодавця часу видання, а не часу застосування закону. Тут виявляється один із проявів статичного (формально-догматичного) підходу до інтерпретації права. Багатьма науковцями підтримується думка, відповідно до якої в процесі реалізації права слід враховувати також «волю часу застосування закону», тобто певним чином «приспосовувати» за допомогою інтерпретації права закон до постійно змінюваних умов суспільного життя.

Дійсно, досить поширеними у правознавстві є статичний (формально-догматичний) і динамічний (еволюційний) підходи до інтерпретації права. За статичного підходу інтерпретатор повинен строго і неухильно дотримуватися букви закону, встановлювати лише той сенс нормативного акта, який закріпив у ньому законодавець у момент видання даного акта. Згідно з даним підходом нормативно-правові приписи не можуть коригуватися і приспосовуватися в ході тлумачення до змінних економічних, політичних та інших умов суспільного життя.

Вважаючи свої нормативні акти ясними для всіх, прагнучи запобігти нівелюванню сенсу правових приписів, зафіксованих у них, імператор Юстиніан, наприклад, монополію на правову інтерпретацію залишав тільки за собою, забороняючи будь-яке роз'яснення права іншими суб'єктами.

Як вказує В.В. Дудченко, у справі пристосування індуїстського права до плінних історичних умов важлива роль належить коментуванню, чи інтерпретації священних авторитетних текстів вченими брахманами або правниками-священниками. Таке коментування давніх дхармашастр вважалось джерелом права. Правителі не наважувалися суперечити приписам шастр і одностайній думці вчених брахманів. У судах посилалися не стільки на самі шастри, скільки на ті пояснення, які давали їм коментатори. Тлумачення священних текстів, запропоновані середньовічними коментаторами, й нині зберігають актуальність у державах Південної і Південно-Східної Азії [4, с. 20].

За динамічного підходу інтерпретатор коригує, пристосовує нормативно-правовий акт до нових реалій життя з огляду на суспільні відносини, що змінюються. Зазначений



підхід, пише відомий французький юрист Ж. Карбоньє, «то висувався на перший план, то відступав, але завжди мав один і той самий зміст: інтерпретатор повинен адаптувати закон до соціальних змін» [6, с. 12]. Дослідження історичного досвіду показує, що необхідність у динамічному тлумаченні значно зростає в періоди економічних, політичних та інших соціальних криз і катаклізмів, коли існує потреба в розширеній або обмежувальній інтерпретації «застарілих» нормативно-правових приписів.

Як вказує І.В. Суходубова, доволі консервативним є підхід, згідно з яким тлумачення норм права в умовах становлення правової держави повинно слугувати меті правильного, точного й однакового розуміння і застосування закону, меті виявлення його суті, яку законодавець вклав у словесне формулювання, покликане протистояти будь-яким спробам відійти від точного змісту правових норм, протиставляти під різним видом «буквальний» і «дійсний» зміст, «букву» і «дух» закону, його зміст і зовнішню форму, що є прихованою формою зміни закону [10, с. 265].

Інтерпретаційна практика в різних правових системах та країнах показує, що суб'єкти в процесі тлумачення нормативних актів змушені враховувати мінливі суспільні відносини. Слід пам'ятати, що «приспосовування» закону до змінюваних реалій суспільного життя має певні межі, що відмежовують інтерпретацію права та правотворчість. Для встановлення зазначених меж істотно значення мають принципи, критерії інтерпретаційної практики, її процесуальна форма.

Засади інтерпретаційної практики можна визначити як фундаментальні ідеї і вихідні нормативно-керівні начала (загальнообов'язкові вимоги, юридичні імперативи), що визначають загальну спрямованість інтерпретаційної діяльності, реалізація яких забезпечує високу її якість і ефективність у правовій системі суспільства.

Від грамотного використання всіх юридичних принципів залежить якість і ефективність інтерпретаційної практики. Причому певні юридичні ідеї та ідеали, а також принципи права служать в даному випадку не тільки відповідним орієнтиром для інтерпретаторів, а й критерієм оцінки їх діяльності.

Що є об'єктом тлумачення: нормативний акт або норма права? Одні вчені вказують на нормативний акт, інші – норму права, треті вважають об'єктом юридичного тлумачення і те, і інше. На наш погляд, у даному випадку слід розмежовувати поняття «об'єкт» і «предмет» тлумачення. Об'єкт – це ті правові явища, на які направлено юридичне тлумачення. Предмет інтерпретаційної практики – це та частина її об'єкта, яка в даний момент піддається осмисленню, оцінці і поясненню. Тобто об'єктом тлумачення може виступати нормативний акт, а безпосередніми ж предметами тлумачення можуть бути конкретні статті нормативних актів (їх частини тощо), нормативні та індивідуальні приписи, структурні елементи норми (гіпотеза, диспозиція, санкція), поняття, терміни, юридичні дії, способи і засоби їх здійснення, результати дій і т.д.

Суб'єктами інтерпретаційної практики можуть бути будь-які особи, їх колективи і організації. Юридичне значення їх роз'яснень буде неоднаковим. Тому залежно від юридичних наслідків тлумачення в правознавстві розрізняють два його види: офіційне (обов'язкове) і неофіційне (доктринальне, буденне).

Помилковим є уявлення, відповідно до якого при юридичній інтерпретації нічого нового не створюється. Варто погодитись із В.Л. Горбатюком, що результатом тлумачення буде загальний висновок або сума висновків, яких дійшов суб'єкт тлумачення в процесі з'ясування норми права за допомогою всієї сукупності способів тлумачення, що адекватний дійсному змісту цієї норми та відповідає критеріям істинності і правильності результату тлумачення [3, с. 83].

Інтерпретаційна практика пов'язана з розкриттям змісту і форми правових явищ, усуненням суперечностей, неточностей та інших похибок у приписах, із встановленням чіткості і ясності у правовому регулюванні суспільних відносин, із приростом нових знань, умінь, досвіду. У даного явища є кілька причин. Одна з них полягає у зміні суспільних відносин. Друга причина полягає в різноманітті особистих суб'єктивних якостей, притаманних



індивідууму, що дає ту чи іншу інтерпретацію [9, с. 205–208]. Інтерпретаційна практика являє собою не просто різновид певної діяльності, а єдність діяльності зі встановлення змісту і форми правових явищ (динамічна її сторона) і правового досвіду, соціально-правової пам'яті (статичний компонент).

Інтерпретаційний досвід є результатом накопичення, систематизації, зберігання та передачі вмінь, навичок, майстерності, інформації тощо. Даний досвід акумулює найбільш цінні, корисні і стабільні фрагменти інтерпретаційної діяльності і являє собою соціально-правову пам'ять для сучасників і майбутніх інтерпретантів. Вироблені в ході інтерпретаційної діяльності зразки і певні стандарти найбільш доцільного і грамотного розуміння та роз'яснення правових приписів названі прецедентами тлумаченнями. Інтерпретаційна діяльність детермінована не тільки відповідним правовим досвідом, а й чинними юридичними та іншими соціальними нормами (моральними, релігійними, політичними тощо), об'єктивними і суб'єктивними, економічними і політичними, матеріальними та духовними, національними та іншими факторами, які впливають на неї різними способами і з різною силою, сприяючи або гальмуючи процес розуміння, пояснення і застосування правових приписів.

Висновки. Так, у висновку варто зазначити, що невід'ємними елементами змісту інтерпретаційної діяльності виступають її об'єкт (предмет), суб'єкт і учасники, інтерпретаційний інструментарій, засоби і способи його використання, результати тлумачення.

Розглядаючи різноманітні підходи до проблеми правової інтерпретації, не можна не помітити той факт, що досить серйозний недолік проведених у цій галузі досліджень як у вітчизняній, так і зарубіжній науці загальної теорії права та держави полягає в тому, що тлумачення досить рідко розглядається як певний тип (вид, підвид) юридичної практики з усіма наслідками, що впливають із даного методологічно вихідного положення, висновками, пропозиціями та рекомендаціями теоретичного і прикладного характеру, та досить рідко науковці вказують на те, що тлумачення являє собою особливий різновид юридичної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Власов Ю. Теоретичні проблеми визначення сутності тлумачення в правовій науці. *Правова держава*. 2000. Вип. 11. С. 54–61.
2. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. В 3-х т. Т. 3. Москва : «Мисль», 1972. 371 с.
3. Горбатюк В.Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. *Інформація і право*. 2016. № 1(16). С. 79–84.
4. Дудченко В.В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01. 2007. 35 с.
5. Зубков М., Мюллер В. Сучасний англо-український та україно-англійський словник. Харків : Школа, 2005. 768 с.
6. Карбоньє Ж. Юридическая социология. Москва : Прогресс, 1980. 352 с.
7. Коханюк Т.С. Зміст поняття «тлумачення» у співвідношенні з іншими подібними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2008. № 2. URL : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/02_2008/08ktsipp.pdf (дата звернення: 06.08.2021).
8. Лисенков С.Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2006. № 5. С. 3–9.
9. Общее учение о праве. Регельсбергер Ф. / Под ред.: Ю.С. Гамбаров; Пер.: И.А. Базанов. Москва : Т-во И. Д. Сытина, 1897. 312 с.
10. Суходубова І.В. Динамічне тлумачення як засіб адаптації текстуальної форми законодавства до змін суспільних відносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. 2014. № 2(17). С. 264–272.
11. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 744 с.

